

У закључку професор Маршал изгледа да пледира за једну врсту еклектичког прилаза залажући се за синтезу спекулативне и реалистичке методе. Он тај закључак не изводи експлицитно, помало застајући у недоумици између формалности и апстрактности „чисте економије“ која ипак даје јединствен и униформни поглед на систем, и реалистичког прилаза који јако релативизира и локализира економско поље истраживања на мале истине („petites vérités circonstanciées“) али ипак даје моделу аутентичност стварног економског збивања. У бризи шта ће остати од економске теорије као науке о општим законитостима, он је неодлучан пред алтернативама које му се нуде. Зато његова синтеза изгледа нешто шематична. Она је делимично и због тога што професор Маршал, по нашем мишљењу, није дубље ушао у Марксов модел динамичног прилаза и макроанализе. Он тачно учова Марксову улогу у доприносу „већем него иког другог у постављању првог кохерентног динамичног система“ чији су закони развитка резултат унутрашњих снага самога система, као и блискост модерне анализе са Марксовом економском анализом. Он истиче да се концепција динамике дугог периода може сматрати Марксовим доприносом економској теорији. Али у анализи основних покретачких снага, „варијабила“, у структури, као и у саставним компонентама њеним, он не види примарни методолошки значај за економску анализу Марксове концепције примата производних снага, везујући је за дилитки детерминизам, што професору Маршалу онемогућава да се у многобројним „подједнако важним“ варијабилама структуре може да разабере, и што га, мислимо, у крајњој линији опредељује за еклектички став.

И. Максимовић

William J. Goode and Paul K. Hatt: METHODS IN SOCIAL RESEARCH. New York-Toronto-London, McGraw Hill, 1952, 376 pp.

У савременој социолошкој литератури врло су бројне методолошке расправе и приручници. То је условљено многим разлозима. У социологији још увек постоји, у поређењу са неким природним наукама, знатно мања уједначеност научно-методолошких критерија, а истовремено се врше бројна истраживања најразличитијих друштвених појава и све чешће долази до коришћења њихових резултата у практичне сврхе. Проблеми социолошких метода стога не интересују само научнике — социологе, већ и научнике у другим друштвеним наукама, као и оне лаике — политичаре, друштвене раднике, приватна лица која се служе социолошким радовима у непосредној животној пракси. Без изграђеног власитог критерија о научној методологији и познавања разних социолошких методских поступака не може се поуздано оценити научна вредност поједине расправе или дела. Појачан интерес за методолошке проблеме у савременој социологији није знак њене стерилности, већ напротив изазива неопходност да се оцени методолошка вредност многобројних, врло различитих поступака који су последњих 30—40 година примењивани у истраживању.

По свом теориском карактеру методолошке расправе у социологији крећу се између две крајности — изразито теориских логичко-методолошких студија и информативних приручника, који без много задржавања на теориским проблемима у појединостима износе различите технике истраживања. Ова књига настоји да

обради и једне и друге проблеме. Ипак је техници истраживања просторно дата предност пред општијим теориским методолошким проблемима.

У првом делу књиге који је претежно теориског карактера, обрађени су: однос теорије и чињеница у науци, проблем етичких вредности у друштвеним наукама, однос чисте и примењене науке, основни елементи научног метода у које аутори убрајају процес формирања појмова, поступак у изграђивању и проверавању научних хипотеза и изразу научног истраживања.

Основном карактеристиком науке писци сматрају тесну повезаност између теорије и чињеница, одбацујући укорењено погрешно схватање да се наука бави само чињеницама, док се на теорију која се често погрдно назива спекулацијом, гледа као на ствар филозофије. Према том схватању улога теорије у науци своди се на сумирање прикупљених чињеница, али је и ту њена функција ограничена, јер се претпоставља „да чињенице саме говоре“. По мишљењу аутора, улога теорије је далеко већа: Случајно сакупљање чињеница не би никад довело до модерне науке. Научне чињенице су производ теориским разлозима руковођеног посматрања. Саму научну чињеницу писци дефинишу као „емпириским путем проверљиво опажање“ (8). Функција теорије у научно истраживању своди се на следеће: (1) одређивање основне оријентације неке науке, помоћу прецизирања врсте података које треба истраживати; (2) стварање концептуалне схеме у којој се чињенице систематизују, класифицирају и доводе у међусобне односе; (3) сумирање чињеница у емпириским и систематским општавањима; (4) предвиђање и (5) указивање на празнине у постојећим научним сазнањима. Повезаност теорије са чињеницама огледа се у науци и у томе што су чињенице основни потстицај за формирање, критику, измене и одбацавање застарелих теорија.

Међу основне теориске постулате модерне науке аутори убрајају следеће ставове: „Свег (world) постоји“, „Ми можемо сазнати свет“, „Свет сазнајемо кроз своја чула“, „Појаве су узрочно повезане“ (20).

У методологији и филозофији науке последњих деценија много се расправља проблем моралних вредности у свим, а нарочито у друштвеним наукама. Тај се проблем своди на социјалну употребу научних открића, а у друштвеним наукама га компликује чињеница да моралне вредности улазе у домен и постају предмет научног истраживања, али да се научници не могу ослободити својих личних предубеђења и предрасуда друштвене средине и очувати објективност која је *conditio sine qua non* науке. Писци сматрају да се наука не може одвојити од етичких вредности. Али због њене природе и специфичне друштвене функције основна етичка вредност у науци јесте вера „да је боље знати, него не знати“. Пошто се верује да знање више вреди од незнања, не само за научника, већ и за обичног човека, заступа се принцип потпуне јавности научних истраживања и свих њихових резултата (21). Искривљавање и фалсификовање чињеница, чак и без обзира на то што негира основни етички постулат науке, не може у њој дуго да се одржи. Свако важније истраживање понавља се и проверава небројено пута, те је дуже одржање научног фалсификата и теориски немогуће. Тамо где се етичке вредности и норме појављују као предмет научног истраживања, наука треба да анализира и износи логичке противречности у систему вредности, без обзира на отпор који се тиме може изазвати у друштвеној средини. Писци верују да научна анализа социјалних предрасуда може знатно допринети њиховом отклањању (25—26).

У поглављу о односу између чисте и примењене науке заступа се мишљење да међу њима нема несавладљивих супротности. Истичући да се у САД дају далеко већа средства на социјална истраживања која треба да служе неком непосредном практичном циљу, писци указују на уски практицизам, недозољан научни ниво и површност многих таквих истраживања као главне узроке што она често не доприноси готово ништа развоју друштвених наука. Запуштање теориских студија које намеће логика развоја саме социологије било би исто тако штетно, као и одвајање друштвених наука од практичних проблема.

Након изношења методолошких принципа формирања научних појмова и њиховог повезивања у научни систем, те поступака у изградњи и логичко-емпириском проверавању научних хипотеза, у чију детаљну анализу није неопходно улазити јер не претстављају неку специфичност друштвених наука, разматра се као увод у други део књиге, посвећен претежно техници социолошких истраживања, проблем научног посматрања. Наука почиње са посматрањем и завршава тражећи у њему потврду својих теорија. Оспособљавање социолога за методичко посматрање има велику важност. У социологији су се развиле разне технике посматрања. Са становишта односа истраживача према предмету проучавања оне се могу поделити у две групе. У прву спадају оне технике које претпостављају потпуно или бар делимично учешће истраживача у проучаваним друштвеним појавама, а у другу групу оне где се он поставља изван проучаваних односа, као што је то редовно и нужно случај у природним наукама. Темељно проучавање многих друштвених односа или група готово је немогуће без бар делимичног учешћа истраживача у њима. Писци су указали на извесне позитивне и негативне стране разних техника посматрања и успех њихове примене у проучавању различитих друштвених односа и односа. Но као основни принцип научног посматрања истакнут је његов систематски карактер и такав начин изношења властитих поступака у истраживању и добијених резултата да је сваком другом научном раднику, који би то желео, могуће да изведе слично истраживање и тиме провери ауторове резултате. Посебна пажња поклоњена је анализи промена које у уобичајено „нормално“ понашање људи уноси присуство истраживача и свест да се посматрају и анализирају њихови поступци.

У приказу разних техника истраживања аутори су далеко већи значај придали испитивању субјективног аспекта друштвених односа и процеса, пошто је он теже приступачан систематском научном захвату и објективном мерењу. Опширно су обрађене појединости технике научног интервјуа, разних упитника и формулара који се употребљавају у социологији и социјалној психологији приликом истраживања јавног мишљења, схватања и предрасуда, међусобних односа између разних друштвених слојева, националних и расних група итд. Поред тога изузетна важност придана је развијању и усавршавању технике квантитативних мерења најразличитијих квалитативних друштвених процеса и то нарочито оних где су квантитативни поступци доскора сматрани потпуно неприменљивим (напр. на подручју испитивања разних појава друштвене свести) у чему се неоспорно огледа утицај социометрије. У последњим поглављима обрађени су — мада само у најширим потезима — употреба статистике у социологији и специфични проблеми проучавања кретања становништва. Књига завршава поглављима о анализи прикупљених података и о њиховој коначној формулацији.

У целини узев овај рад представља прилично солидан, мада не и довољно свестран приказ методолошке проблематике западне

социологије. Главни су недостаци што је потпуно изостављено историско разматрање методолошког проблема и критичка анализа савремених супротних методолошких праваца у социологији, који су за дубље разумевање појединих проблема готово неопходни, и донекле једнострана оријентација на технику претежно социјално-психолошких истраживања.

Војин Милић

Leopold Wenger: *DIE QUELLEN DES RÖMISCHEN RECHTS*. Wien, 1953, XVIII + 973 S., 4°.

Завршавајући свој дугогодишњи плодни рад на историји римског права, који му је донео углед једног од најистакнутијих романиста и чланство у Аустриској академији наука, проф. Венгер је написао ово дело, чија појава несумњиво претставља догађај прворазредног значаја у романистичкој литератури. Рукопис је завршен 1947 године и посвећен Аустриској академији наука поводом њене стогодишњице, а она га је објавила као свеску 2 своје едиције *Denkschriften der Gesamtakademie*. Аутор је умро непосредно после изласка књиге из штампе.

Због огромног броја извора који се из године у годину повећава новим археолошким истраживањима и нарочито новопронађеним папирусима; због све већег броја критичких анализа извора које су откриле низ интерполација из разних периода и дале низ предлога за попуњавање нечитких или изгубљених делова извора; због великог броја издања извора спремлених од присталица једног или другог начина читања или попуњавања празнина; због тога што је цео критички материјал растурен по многобројним књигама и часописима на готово свим већим језицима света, изучавање историје римског права на изворима постало је врло компликовано. Оно је практично постало могуће само великим ерудитима који усто имају на располагању велике светске библиотеке. Књига проф. Венгера, поред класичне Кригерове књиге *Quellen* и Шулцове *History*, имала је за циљ да ту тешкоћу ублажи и да рад на изворима учини једноставнијим и приступачнијим далеко ширем кругу људи. Она је то несумњиво и постигла: у њој се, на врло једноставан и практичан начин изложено, налази све оно што је потребно свакоме ко приступа изучавању римског права на изворима. Она је направљена тако да је истовремено и драгичан уџбеник и водић почетницима и користан (сада неопходан) приручник и потсетник искусницима.

Књига почиње Општим уводом (1-45) у коме се расправља о месту и задатку историје римског права у односу на остале друштвене науке. У склопу књиге, Општи увод претставља самосталну монографију чији закључци нису имали утицаја на главну садржину књиге, односно на оно што хоћемо у њој да истакнемо и што претставља њену вредност. Зато се на њему овом приликом не задржавамо, мада се неки закључци могу дискутовати и не прихватити.

У Уводу (46-53) су, после кратког општег прегледа извора и њихове класификације, изложени појмови и задаци и наведени основни уџбеници помоћних историских наука: епиграфије и палеографије, дипломатике, правне епиграфије и папирологије. У посебном параграфу Увода набројане су (и изложене њихове основне ка-